

*„Színészként nem találtam munkát.
De szerepelnem kellett, ezért elkezd-
tem csinálni a stand upot.”*

R MEGNYERNI a szíveket és az elméket

- HOLY CITY ZOO
- LOS ANGELES
- BRUTÁLIS SZAKMA
- BŐ NADRÁGOK ÉS SZÍNES INGEK
- MENTOROK ÉS BÁLVÁNYOK

Williams életében a Juilliardból való távozás után egy rövid, ám annál izgalmasabb San Franciscó-i időszak következett. 1977-ben itt ismerkedett meg a gazdag építőiparivállalat-tulajdonos, Leonard Velardi lányával, Valerie-vel, akit 1978-ban vett feleségül. A fiatalok egy bárban találkoztak először, és hamar egymásra találtak, hiszen mindketten hasonló cipőben jártak: Williams csaposként dolgozott, miközben stand up comedy karrierjéről álmodozott, a diplomamunkáján dolgozó, táncosnőként érvényesülni próbáló Valerie pedig egy étteremben volt pincér. Williams egy komikus műfajokkal foglalkozó színistúdióba is beiratkozott, hogy képezze magát. Végül Valerie hatására elég bátorságot gyűjtött ahhoz, hogy fellépjen a Holy City Zoo nevű kis éjszakai szórakozóhelyen.

Williams félelme korántsem volt alaptalan: a stand up comedy a világ egyik legkönyörtelenebb műfaja. Az előadó díszletek, jelmezek, kellékek és közreműködők nélkül, teljesen egyedül, egy szál mikrofonnal áll a színpadon, és a semmiből kell megnevetetnie a közönséget kitalált vagy valós történeteivel. Ráadásul, ha nem száz százalékban improvizációra épül a műsor, akkor azt a hatást kell keltenie, mintha abban a pillanatban találná ki a szöveget. Ha a humoristának nem sikerül meggyőznie a közönséget, gyorsan elkezdődik a bekiabálás, a fújolás, akár le is dobálhatják a színpadról a kéretlenül próbálkozó amatőrt. Szemben más művészekkel, a stand up comedy előadó nem várhatja a kritikusoktól és a szakmától az utólagos jóvátételt: mindig az adott pillanatban, az adott közönségnek kell megfelelnie. Az egyik kiváló amerikai humorista, Richard Jeni szerint legalább öt év intenzív gyakorlásra van szükség ahhoz, hogy a tehetséges humorista az előadásmódot és a poénírást is kelendő szintre fejlessze.

SAJÁT SZAVAKKAL

Mogorva Kázmér atya

(Az amerikai keresztény evangelista egyházakra jellemző zongorakíséréssel, prédikáló hangnemben.)

Köszönöm, testvérem, rögtön veled leszek. Szeretném, hogy meggyógyítsalak? Köszönöm, köszönöm! Csodálatos, hogy ilyen szép számban gyűltünk ma össze! Köszöntelek benneteket Mogorva Kázmér atya zenés komédiatemplomában! Azért gyűltünk ma itt össze, mert hiszünk a humor szellemének gyógyító erejében! Tudom, tudom, drága fiam, azért jöttél olyan közel, mert hiszed, hogy meg foglak gyógyítani, nem igaz? Add ide a kezed, és megmutatom, hogy tudsz járni szék nélkül, gyerünk, meg tudod csinálni! Gyere, engedd, hogy a humor mágikus szavai megérintsenek, gyere! Üdvözöllek kedves barátom, üdvözöllek a komédia templomában! Mi a kedves neved és honnan érkeztél közénk? Evelyn? Imádkozunk egy vezetőknévért! Lesz vezetőkéneved, ne félj! Gyere, ülj le ide, olyan ijedtnek tűnsz. Ne aggódj, nem azért hívtalak fel ide, hogy kinevessünk. Köszönöm gyermekem, úgy érintesz meg, mintha ismernél. Ó igen, máris meggyógyítottunk valakit! Más valaki? (Közönség: IGEEN!) Szeretnél meggyógyulni, fiam? (Igen, igen!) Szeretnél meggyógyulni? Akkor gyógyulj meg! Igeen! Igen, igen! Hát nem hihetetlen, mire képes a humor? És azok, azok, akik ezt most otthon a tévét nézik, azt szeretném, hogy ragadjátok meg a tévét, és járjon át benneteket a humor ereje! (...) Meg akarsz csókolni? Osztozni akarsz a betegségekben? Egy csók neked gyermekem! (Valaki a közönségből: Én is meg akarlak csókolni!) Nem, nem! Az már túl sok lenne... Nem, nem, nem, ülj le, fiam, kicsit túl buzgó vagy! A fiú itt fog színt vallani a szemünk láttára... De ez rendben van, hiszen a komédia azt mondja: jobb később, mint soha. Gyógyítsd magad! Hiszen most már tudod, hogy a humor képes segíteni rajtad, nem igaz?

(Reality... what a Concept, 1979)

Williams azonban már az első alkalommal jól vette az akadályokat, és azonnal megnevette a közönséget. A gépezet gyorsan beindult: Williams a helyi klubok állandó fellépője lett, majd számos sikeres turnén vett részt. Azonban ha Valerie előre tudta volna, hogy Williams a színpadi sikerek és kapcsolatuk mellett a drogokkal és az alkohollal is szenvedélyes viszonyt alakít ki, valószínűleg nem engedi a dumaszínházak közelébe. Williams későbbi interjúiban elismerte, hogy a stand up előadói életforma és a stressz hozta magával a káros szenvedélyeket.

R „Otthagytam a sulit, és nem kaptam munkát színészként, pedig csak két hiányosságom volt: nem vagyok túl jóban a kígyókkal és nem táncolok. Végül elszegődtem stand up komikusnak. Mindig rögtönöztem, és mindig jól sült el. Életem legjobb éveit voltak ezek – senki más nem volt ott, csak én és a közönség.”

Az első fellépés után egy évvel Robin Williams elég erőt érzett magában, hogy szerencsét próbáljon a műfaj központjában, Los Angelesben. Az angyalok városa az 1970-es években kitűnő fellépési lehetőségeket biztosított a hozzá hasonló, feltörekvő fiatal tehetségeknek. Míg az 1950-es, 1960-as években – elsősorban Lenny Bruce-nak köszönhetően – a stand up comedyk tematikája a napi politikai események és az amerikai társadalom vitriolos kritikája köré épült, addig az 1970-es évek humoristái már kevésbé építkeztek a direkt politikai észrevételekre. A társadalomkritika helyett az 1940-es évek előadóihoz hasonlóan a mindennapi élet eseményeiből, közvetlen környezetükből és a családi történeteikből merítettek ihletet. Emellett előszeretettel tartottak görbe tükröt az amerikai show-biznisz világának, miközben nem kímél-

ték önmagukat sem. A műfaj ekkorra végképp kinőtte magát az ellenkulturális körökből, és az 1970-es évek végére az amerikai fősodorbéli szórakoztatás kedvelt és divatos formája lett. Az 1970-es évek végére például Steve Martin népszerűsége a rockszatókéval vetekedett: formabontó, abszurd humorú előadásai stadionokat töltöttek meg. Ebben nagy szerepet játszott, hogy ekkoriban az Egyesült Államokban sorra nyíltak a dumaszínházak, és egyre több lehetőség nyílt a televízióban való szereplésre. Az 1975-ben induló *Saturday Night Live*, valamint Johnny Carson késő esti talk show-ja, a *Tonight Show* országos ismertséget garantált a humoristák számára.

R „Technikailag Robin tökéletes. Úgy építi fel a vicceit, ahogy egy építész tervezne meg egy épületet. Robinnak minden poén egy színjáték, nem csak egy vicc.”
(George Schlatter)

Robin Williams 1976-ban, az Improv nevű helyen debütált Los Angelesben, majd a Comedy Store-ban állt színpadra: mindkét alkalommal nagy hatást gyakorolt a közönségre hihetetlen tempójával és lehengerlő energiájával, bő nadrágjai és rikító színű ingei pedig azonnal a védjegyévé váltak. 1977-ben az egyik Comedy Club-os fellépése során figyelt fel rá George Schlatter televíziós producer, aki azonnal meglátta benne a lehetőséget, ezért felkérte, hogy vegyen részt az NBC *Laugh-In* című műsorának újraélesztésében 1977-ben. Az eredetileg 1968 és 1973 között sugárzott sketch comedy humoros, egymáshoz lazán kapcsolódó jelenetekből állt, időről időre visszatérő karakterekkel. Williams ugyanebben az évben fellépett az NBC másik szórakoztató műsorában, a népszerű *Richard Pryor Show*-ban, és feltűnt az HBO hasonló karakterű *LA Improv* című műsorában is.

Az igazán nagy televíziós áttörést azonban az ABC csatornán 1978-tól 1982-ig sugárzott *Egy úr az úrből* című sitcom hozta meg számára.

Attól függetlenül, hogy mi történt a televízió, később pedig a hollywoodi nagyjátékfilmek világában, Robin Williams mindvégig megőrizte igazi arcát: az éjszakai lokálokban fellépő humoristáét. A komikusok közül főként azok hatottak rá, akik intellektuális humorral, a szellemesség egy magasabb szintjével igyekeztek meghódítani a közönséget. Nyolcéves volt, amikor Jonathan Winterst először megpillantotta a tévében, aki azonnal a példaképe lett. Stand up pályafutása során végig nagy tisztelője maradt: inspirálta, ahogy Winters mindenből viccet csinált és bárkit kifigurázott. Ez a hozzáállás felszabadította Williamset, ugyanúgy, ahogy Peter Sellers alakításai. Különösen nagy hatással volt rá, ahogy egyszerre három karaktert is bravúrosan eljátszott a *Dr. Strangelove* című filmben – nyilatkozta 2002-ben a *Parkinson* című népszerű brit beszélgetős műsorban. Ekkor azt is bevallotta, hogy ereklyeként őrzi Sellers korai rádiós műsora, a *Goon Shows* felvételeit.

R „Ez egy brutális szakma, ahol gyorsan kiéghetsz. Nagy árat fizetsz a sikerért. Az életmódról nem is beszélve: bulik, drogok, alkohol. Ez még durvább, ha turnézol is. Ülsz a seggeden, aztán egyszer csak ki kell menned a színpadra. Kimerít az állandó jövés-menés. Egyszer te vagy a csúcson, aztán valaki más. Néha nagyon elkeseredsz. Néha csak simán feladod. Néha jön egy feltámadás, és vissza tudsz térni. A nyomás kicsinál. Mániákus leszel, és elveszíted a fonalat.”

Ugyanebben az interjúban mondta el, hogy a magánéletét a színpadon is nyíltan vállaló Richard Pryor hatására kezdett el stand upjain a családjáról, drog- és alkohol-problémáiról beszélni. Williams szerint személyes ügyekről és magánéleti problémákról a közönség előtt beszélni „olcsóbb, mint terápiára járni”, mert felszabadítja az elfojtott energiákat és érzelmeket. Williams Andy Kaufman műsorait is rendszeresen látogatta (bevallása szerint egyetlen előadását sem hagyta ki), akinek sajátos előadói stílusából is sokat merített. A stand up műfaját forradalmasító, sokkolóan szókimondó előadásairól elhíresült Lenny Bruce-t is mesterének tekintette, de a Nichols és May duó, illetve Sid Caesar művészete is nagy hatást gyakorolt rá. Kortársai közül az 1990-es években a *Tonight Show* műsorvezetőjeként hírnevet szerzett Jay Lenót gyorsaságáért és improvizációs készségéért szerette.

Ahogy egyre több tapasztalatra tett szert, Robin Williams is a rögtönzés és a viccírás nagymesterévé vált: előre kitalálta a narratívát, de rendre eltért tőle. Stand upjainak ritmusa minden volt, csak nem a megszokott felvezetés-csattanós poén szekvenciák sora. Hihetetlenül gyors, szökellő gondolkodásmódjának és kiemelkedő intelligenciájának köszönhetően szinte lekottázhatatlan volt, amit művelt a színpadon: nemcsak a szövegekkel, hanem a hangjával és az egész testével játszott. Karakterről karakterre piruettezett, hangokat utánozott: képes volt bármilyen zajt és effektet reprodukálni. Volt, hogy egy percen belül közmondásokat és Shakespeare-monológokat mixelt össze a legkülönbözőbb hanghatásokkal fűszerezve. Úgy működött a színpadon, mint egy virtuóz jazz-zenész, aki képes egy témát a végtelenségig variálni. Stílusa leginkább a szürrealista írók-költők szabad asszociációs, automatikus írást alkalmazó módszerére emlékeztetett, amely a tudat kontrolljának kizárásával rögzítette a világ jelenségeit. Robin Williamsnek különleges tehetsége volt ahhoz, hogy spontán asszociációk segítségével egyetlen

szóból kiindulva hosszú monológokat építsen. Több interjúban is elmondta: sajátos, szabad asszociációs módszerét azért dolgozta ki, hogy minden körülmény között főt tudja tartani a közönség érdeklődését. Bármennyire jól improvizált, soha nem bízta magát a véletlenre: minden helyzetre volt kész forgatókönyve. Előadásai során gyakran bevonta a közönséget, és előfordult olyan alkalom is, hogy kimondottan rémisztgette a vendégeket.

Korai stand upjainak vadsága, utolérhetetlen tempója és arcátlansága már-már úgy hatott, mintha előadójuk nem lenne egészen normális. A mániás karakterre csak ráerősített Williams rendhagyó színpadi megjelenése. Korai időszakában gyakran viselte azt a szivárványszínű nadrágtartót, ami később az *Egy úr az úrból* című sorozatban Mork karakterének és magának a sorozatnak is meghatározó eleme lett. Amikor George Schlatter először látta a színpadon, szalmakalapot és overallt viselt. Los Angeles-i éveiben a kritikusok közül többen is attól féltették, hogy az a hihetetlen energia, amit hurrikán erejű monológjaiba fektet, egyszer visszaüt, és teljes összeomláshoz vezet. Ő azonban egyáltalán nem félt ettől, ahogy attól sem, hogy kifogy az új ötletekből. Több interjúban is elmondta, hogy az állandóan változó világ folyamatosan ihlettel, új ötletekkel és alapanyaggal látja el.

A dumasínházakban uralkodó rivalizálás ellenben komoly problémákat okozott a fiatal Williams számára, főleg, amikor kollégái plagizálással, ötletek és szövegek újrafelhasználásával kezdték el vádolni. Bár Robin Williams mindig nagyon ügyelt arra, hogy erre egyáltalán ne kerüljön sor, a másolás a műfaj jellegzetességeiből adódóan óhatatlanul megtörténik – mégis úgy döntött, hogy egy ideig nem látogatja többet mások előadásait, nehogy ismét a lopás gyanújába keveredjen.

Williams sok művésszel ellentétben attól viszont nem félt, hogy vállalja önmagát. A színészet és a stand up közti alapvető különbséget a távolságtartásban látta: míg a

színészi játék szerinte a nézők beavatásáról szól, addig a stand up elidegeníti a publikumot. Ez a távolságtartás az előadó attitűdjétől függően időnként egészen agresszív is lehet. Az ő esetében az aktuális szituációtól és a hangulattól függött, hogy a műsor során mennyire engedte közel magát a közönséghez.

R „Nyilván, ha olyan emberekhez beszélsz, akikben már van négy koktél és tizenkét sör, akkor nem feltétlenül akarod közel engedni őket magadhoz. Nem mondd azt, hogy gyertek, osszuk meg egymással a legbensőbb titkainkat. De amikor jó helyen, jó emberek között vagy, egyszer csak meglepődsz azon, hogy mi mindenről beszélsz. Ilyenkor vigyázni kell, mert előfordulhat, hogy olyan dolgokat osztasz meg, amiket még nem tettél helyre, amikkel még nem birkóztál meg. Bizonyos témák túl személyesek.”

Williams stand up műsorai az 1980-as évek folyamán, amikor egyre befutottabb színésszé vált, sokak szerint keményebbek, okosabbak és fegyelmezettebbek lettek, előadójuk pedig visszavett az őrjöngő tempóból. Ekkoriban már – elsősorban televíziós szerepléseinek köszönhetően – az egész Egyesült Államokban első osztályú humoristaként tartották számon. Sorozatszerepei mellett stand up comedy előadóként egyre több tévéműsor állandó fellépője lett, köztük a David Letterman-féle *Late Night* című műsoré és a Johnny Carson vezette *Tonight Show*-é. 1983-ban, 1986-ban és 1988-ban is önálló stand up comedy albumot jelentetett meg, 1982-ben az HBO-n saját műsort kapott *Evening with Robin Williams* címmel.

Robin Williams sikerei csúcán, Oscar-díjas színészként is megmaradt humoristának, és a stand up comedy művészetet élete végéig a legmagasabb színvonalon üzte. 2004-ben nem véletlenül sorolta a Comedy Central csatorna „Minden idők 100 legjobb stand up comedy előadója” közé Robin Williamset, aki közel 40 éves pályafutása során a San Franciscó-i és Los Angeles-i stand up comedy reneszánszának egyik vezéregyéniségeként, egyszeri és megismételhetetlen előadásmódjával újradefiniálta a stand up comedy műfaját.

Hercsel Adél

Richard Pryor

1940–2005

„Csak annyit mondhatok, hogy ez az ember egy géniusz. Ki más lett volna képes rá, hogy művelje a komédia valamennyi műfaját, mint a slapstick, szatíra, stand up, és valami olyat hozzon létre ezekből, amivel bárkit képes megsérteni?”

Az afroamerikai Richard Pryor egyike az amerikai stand up comedy azon iskolateremtő egyéniségeinek, akinek köpönyege alól a jövő generációjának színes bőrű sztárkomikusai (Eddie Murphy, Chris Rock, Dave Chapelle) mellett a legnagyobb fehér humoristák (Louis CK, Robin Williams, Patton Oswalt) bújtak elő. Pryor félretette mind a Bill Cosby nevével fémjelzett kockázatkerülő, fehérember-kompatibilis, illedelmes humort, mind pedig a Red Foxx-vonal öncélú obszcenításra épülő sokk-komédiáját, hogy egy egészen egyedi, mélyen személyes és a szabad szájúsága ellenére metsző társadalomkritikai éllel rendelkező szerzői univerzumot építsen ki magának.

Korántsem véletlen hát, hogy a Comedy Central csatorna 2004-ben az első helyre rangsorolta a valaha élt legnagyobb stand uposok közül (100 Greatest Stand-ups of All Time).

Pryor az Illinois állambeli Peoria városában született 1940-ben. Hányattatott gyermekkora legendás: apja strici volt, az édesanyja pedig abban a kuplerájban dolgozott, amelyet a nagyanyja üzemeltetett, és mindezek ellenére a kis Richard katolikus általánosba járt. Tizennégy évesen kirúgták az iskolából, ezek után dobosként dolgozott egy éjszakai bárban, majd pedig lehúzott két évet az amerikai hadseregben (1958–60). Stand upos karrierje kezdetén személytelen Bill Cosby-imitátor volt előbb New Yorkban, majd Las Vegasban, ám 1967-ben egy este fogta magát, és lesétált a színpadról, mondván, ezt így nem folytatja tovább.

A következő néhány év radikális változást hozott, innentől vált azzá a kompromisszumot nem ismerő, belemező Richard Pryorrá, akit a nagyközönség megismert: páratlan érzékenysége és éleslátása képessé tette arra, hogy a humor segítségével átvilágítsa és megragadja a korabeli afroamerikai életformát. Első humorlemeze (Richard Pryor, 1968) még az átmeneti korszak terméke, a Szírszar dolgok (Craps, 1971) viszont már az újjászületett komikus munkája. Munkássága során összesen tizenkilenc albumot jelentetett meg, ezek közül ötért Grammy-díjat is kapott. Noha ő volt a Saturday Night Live első afroamerikai házigazdája, nem érték további televíziós sikerek: saját kabaréműsora, a sziporkázóan szellemes Richard Pryor Show (1977) túlságosan radikálisnak bizonyult az NBC vezetőségének, így mindössze négy adást élt meg. Filmszínészi karrierje ugyanakkor szép ívet rajzol ki az 1970-es évek elejétől kezdve, különös tekintettel a faji crossoverrel operáló vígjátékokra, amiket Gene Wilderrel forgatott.

Pryor nagykanállal falta a kábítószer és a nőket: koka-infüggőségének csúcspontját az 1980-as év jelzi, amikor egy maratoni crackpartin véletlenül felgyújtotta magát,

negyvenöt esztendő alatt pedig hétszer házasodott (szeretői között megtalálható volt a blaxploitationdívá, Pam Grier is). Noha 1986-ban szklerózis multiplexet diagnosztizáltak nála, tolószékben ülve továbbra is vállalt fellépéseket. 1998-ban elsőként kapta meg az amerikai humor legjobbjainak járó Mark Twain-díjat. Hatvanöt éves korában, 2005-ben hunyt el szívrohamban. Robin Williams a következőképpen definiálta az amerikai humor tárgyalt kolozsusát: „Richard Pryor egy alkimista volt, aki a legsúlyosabb traumát is át tudta alakítani mély és melegszívű humorrá.”

Jonathan Winters

1925–2013

„Angyali örült, aki oly sokakat érintett meg a varázspálcájával. A rohadt életbe, annyira fog hiányozni!”

Jonathan Winters egyike volt az amerikai humor igazi nagygúúinak, aki saját elmondása szerint egész életében azért küzdött, hogy bebizonyítsa: „úgy is lehet valaki vicces, hogy egy poént sem mond”. Az improvizációs komédia tengerentúli pionírjaként ugyanolyan otthonosan mozgott a rögtönzés, a sketch comedy és a hangutánzás világában, mint a valós személyek parodizálásában (John Wayne, Cary Grant, James Cagney) vagy a saját elméje által életre keltett, mulatságosan elrajzolt karakterek megformálásában (Maude Frickert, Elwood P. Suggins, Lance Loveguard). Apadhatatlan kreatív energiáinak bizonyítéka, hogy a stand up comedy mellett filmes, televíziós és szinkronszínészként is jelentős sikereket ért el, számtalan tévés show-műsor visszatérő vendége volt, élete végén pedig kiállításra kerültek a Kandinszkij és Klee hatását mutató festményei.

Winters 1925-ben született az Ohio állambeli Dayton városában. A humor és a művészetek iránti fogékonysága már korán megmutatkozott, a középiskolában autóverseny-hangjátékokkal szórakoztatta osztálytársait, majd pedig a daytoni Művészeti Intézet diákjaként foglalkozott rajzolásal és festéssel. Humoristakarrierjének origóját egy elvesztett karóra jelzi: felesége unszolására 1948-ban elindult egy helyi „Ki mit tud?”-on, amelynek első helyezettje épp egy karórát vihetett haza – a nyereség természetesen a kiemelkedően tehetséges, mackós természetű Winters tulajdonába került.

Egy rövid rádiós kitérő után a nagy formátumú komikus fő médiuma a televízió lett: az ötvenes évek második felétől folyamatosan szerepelt itt, hol a saját varietéműsorában (Jonathan Winters Show, 1956–57), hol a Tonight Show fel-lépőjeként (1957-től), hol pedig vígjátéksorozatok színészeként. Jack Paar, a Tonight Show műsorvezetője (1957–62) így nyilatkozott a humoristáról: „Ha megkérdeznék tőlem, szerintem ki a huszonöt legviccesebb ember a világon, akkor azt mondanám: itt vannak – Jonathan Winters.” Fel-ívelő karrierjét több ízben ideg-összeroppanás törte meg, amelynek eredményeként elme-gyógyintézeti felügyelet alá került. Noha később megállapították az orvosok, hogy Winters mániás depresszióban szenved, a humorista nemcsak visszatért a show-bizniszbe, hanem önreflexív módon be is építette műsoraiba betegségét és viszontagságos kalandjait a diliházban.

1960-tól sorra jelentek meg stand up comedy albumjai, amelyekért tizenegy alkalommal jelölték Grammy-díjra a humorlemezek kategóriájában (egy ízben, 1996-ban meg is kapta e rangos elismerést). Noha Winters egészen a 2000-es évek első feléig aktív maradt, népszerűségét és elismertségét jól jelzi, hogy már 1960-ban kapott egy csillagot a hollywoodi hírességek sétányán (Hollywood Walk of Fame). Élete végén további kitüntetésekben részesült az Emmy-díjtól (1991) kezdve az amerikai humor Oscarját je-

lentő Mark Twain-díjon át (1999) a TV Land-díjig (2008). Jonathan Winters 2013-ban, 87 esztendősen hunyt el. Emmy-életműdíjat posztumusz kapott, munkásságát Robin Williams idézte fel a közönségnek. Williams – akivel több ízben is dolgozott, az Egy úr az úrból negyedik évadában például Mork fiatalodva öregedő fiát játszotta el – ek-ként emlékezett rá: „Először a bálványom volt, később a mentorom, majd pedig nagyszerű barátom lett. Nagyon fog hiányozni. Számomra ő volt a humor Buddhája.”

Andy Kaufman

1949–1984

„Andy kitalálta a bevezetést, a poén pedig maga a valóság volt.”

Az amerikai stand up comedy történetében egyetlen személy akadt, aki előzmény nélküli produkcióval állt elő, és halála után fel sem merült az utánzás lehetősége: Andy Kaufman egy személyben megteremtette, felvirágoztat-ta, majd pedig elbúcsúztatta a dadaista komédia műfaját. Formabontóan eszelős, teljességgel szabálytalan elő-adásai nehezen illeszthetők bármilyen kategóriába, leg-inkább talán performanszokként írhatók le. Kaufman ex-centrikus művészete elmosza a határt a valóság és a gon-dosan megkomponált fikció között, saját elmondása sze-rint azt teszteli, „hogyan viszonyul a közönség a valóság-hoz”. Teszi mindezt úgy, hogy még véletlenül sem mesél vicceket vagy humoros történeteket. „Igazából nem lehet körülírni azt, amit csinálok. Ez vagyok én – csak magamat adom” – mondja Kaufman.

A merőben kiszámíthatatlan, kísérletező kedvű humoris-ta 1949-ben született New York városában, és már hétesz-tendősen szórakoztatta műsoraival családját és cimboráit.

Egyetemi tanulmányai után, az 1970-es évek elejétől kezdve kávéházakban és éjszakai mulatókban lépett fel a keleti parti közönség legnagyobb örömére. Tehetségét hamar felismerték, így kerülhetett be olyan legendás amerikai tévéműsorokba, mint a *Tonight Show* és a *Saturday Night Live*. Az 1970-es évek végén sorozatszereplőként is ismertséget szerzett, a *Taxi* című sitcomban közel nyolcvan alkalommal tűnt fel Latka Gavras autószerelő alakjában.

A kimeríthetetlen Kaufman-anekdota köztül feltétlen kiemelést érdemel azon műsora, amelyben addig olvasta F. Scott Fitzgerald *A nagy Gatsby*-jét, amíg a publikum valamennyi tagja el nem hagyta a nézőteret. Máskor hálósáokban jelent meg a színpadon, és átaludta a saját előadását. Megint máskor a szándékoltan suta paródiái után beillesztett egy slágerekkel megspékelt, remekbe szabott Elvis Presley-imitációt. A jelenet, amelyben elkezd sírni, amiért a közönség nem értékeli kellőképp a produkcióját, majd pedig az ütemes sírásból kongadobos ritmusjátékot kerekít, ismét csak Kaufman kreatív zsenijéről tanúskodik. A trükkös beugratások sem álltak távol tőle: a *Fridays* című tévés kabaréműsor élő adásában például elfelejtette a szövegét, majd ebből a helyzetből csinált kis híján tömegverekedést – természetesen ez is a show része volt, noha rajta kívül csupán két stábtag tudott róla. Legtöbbször felemlegetett meglepetése az 1979-es önálló estjéhez köthető, amelyben zárásként értesítette a Carnegie Hall közönségét, hogy húsz busz várja őket a kijáratnál, ugyanis elvinne mindenkit egy manhattani kávézóba tejet inni és süteményt enni. (Ez volt az a fellépés, amelyben Robin Williams alakította Kaufman nagymamáját, megelőlegezve ezzel Mrs. Doubtfire karakterét.)

Noha soha életében nem dohányzott, 1983 végén tüdőrákot diagnosztizáltak Kaufmannál. Kevesebb mint egy évvel később, 1984 májusában hunyt el. Az egyedülálló komikus legendájához hozzátartozik, hogy egyes híresztelések szerint a halála is csupán egy megjátszott performansz

volt, és valójában a mai napig boldogan él. *Életéről Ember a Holdon (Man on the Moon, rend.: Milos Forman, 1999) címmel készítettek filmet Jim Carrey főszereplésével.*

Teszár Dávid